

УДК 902.2

*Олександр Смирнов, Крістіна Волкова***ДО ДЕСЯТИРІЧЧЯ ПРОХОДЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ
СТУДЕНТІВ МНУ ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО НА О. БЕРЕЗАНЬ**

Археологічно-навчальну практику проходять студенти напряму підготовки – 6.020302 «Історія» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». Практика для студентів І-го курсу Миколаївського Навчально-наукового інституту історії, політології та права є обов'язковим компонентом навчальної програми. Вона відіграє важливу роль у пізнавальному, виховному та навчальному аспектах підготовки студентів історичних факультетів [6].

Навчально-науковий інститут історії, політології та права Миколаївського національного університету імені Василя Олександровича Сухомлинського черпає своє коріння від історичного відділення, створеного у червні 1974 року у складі філологічного факультету Миколаївського державного педагогічного інституту імені Віссаріона Григоровича Белінського. У 1976 році історичне відділення було перетворено на історичний факультет. З того часу викладачами та студентами були розпочаті археологічні дослідження стародавніх пам'яток Миколаївської області. Такий досвід мав важливе значення у підготовці фахівців історичної науки [4, с.40-44]. Протягом 1980-1990-х років студенти факультету незмінно приймали участь в археологічних розкопках курганів під керівництвом Юрія Спиридоновича Гребенникова, досліджували терени давньогрецького полісу Ольвія під егідою Ігоря Олександровича Смирнова та розпочали вивчення городища доби пізньої бронзи Дикий Сад [18, с.38-39].

Упродовж 1990-х – початку 2000-х років педагогічний інститут реорганізується спочатку в класичний, а згодом – національний університет. Історичний факультет також не оминули зміни. У 2004 році там розпочинає свою роботу, доктор історичних наук, професор Володимир Никифорович Станко. Гідним результатом

праці всесвітньо відомого археолога стала поява навчально-методичної лабораторії археології та етнології, яка почала функціонувати з 2005 року. Під керівництвом професора було вперше випущено науковий журнал Миколаївського державного університету в серії «Історичні науки», де опубліковано дослідження провідних спеціалістів у галузі археології, етнології й історії Півдня України [18, с.145]. У серпні 2006 року історичний факультет трансформовано в Інститут історії та права, який активно почав примножувати археологічні здобутки. Основною метою роботи лабораторії стали ґрунтовні дослідження, вивчення, збереження й охорона археологічних пам'яток культури стародавнього населення регіону. Закономірно у 2009 році відбулось створення в інституті Музею археології та етнографії, де презентовано різноманітні експонати – досягнення плідної праці викладачів і студентів багатьох поколінь (іл. №1) [18, с.103-108].

Протягом довгих років важливим завданням лабораторії археології та етнології Навчально-наукового інституту історії, політології та права є організація та проведення археологічної практики для студентів-першокурсників, адже саме практична діяльність дає можливість отримувати, розвивати та закріплювати професійні компетентності. Археологічна практика носить характер польової експедиційної роботи. Вона сприяє засвоєнню студентами основ наукових методів польових археологічних досліджень; усвідомленню причетності до історії свого народу, нації, держави, яке з'являється у ході практичного дослідження решток матеріальної культури, у момент пошуку відповіді на питання генези тієї чи іншої археологічної культури; допомагає студентам згуртуватися у міцний колектив.

2006 рік ознаменувався відкриттям

нового майданчику для проходження археологічної практики студентів історичного факультету. Ним став острів Березань – унікальний пам'ятник археології, перлина акваторії Чорного моря [2]. Саме Борисфеном називали цей острів стародавні греки. Він був найстарішою торговою факторією та колонією вихідців з Мілету [2, с.12]. Згідно з «Хронікою» Євсевія, елліни заснували тут поселення близько 645 р. до н.е [16]. Не суперечать цій інформації і знахідки розписної родосько-іонійської кераміки, датовані II пол. VII ст. до н.е., хоча виділити культурний шар цього часу поки що проблематично. На VII-VI ст. до н.е. припадає час найвищого економічного піднесення грецького поселення. У II пол. VI ст. до н.е. воно стає емпорієм Ольвійського полісу та досягає найбільших розмірів. У V ст. до н.е. площа Борисфену різко зменшується, що, ймовірно, пов'язано із піднесенням Ольвії. Впродовж V-III ст. до н.е. він існує як рядове сільське поселення. У II-I ст. до н.е. острів, мабуть, був абсолютно покинутий. Нове поселення виникає тут у перші століття нашої ери, проте значно менших розмірів. Беручи до уваги дані античної літературної традиції та посвяти, знайдені на острові, у цей час тут було споруджено храм, присвячений Ахіллу Понтарху. У III ст. н.е. античне поселення припиняє своє існування [3, с.153-154].

Відгомін історії не тільки стародавніх років чутний на острові Березань. У 1788 р. козаки Чорноморського війська штурмом заволоділи островом і змусили капітулювати гарнізон турецької фортеці [8, с.48-52], а у 1906 р. на острові були розстріляні керівники повстання на крейсері «Очаків» лейтенант П. Шмідт, машиніст А. Гладков, комендор Н. Антоненко та старший баталер С. Приватник. Каземати, в яких вони розміщувалися перед стратою, збережені і донині. До того ж, у пам'ять про цю подію, у 1968 р. встановлено пам'ятник, який являє собою 15-метровий залізобетонний обеліск, що складається з трьох стилізованих під вітрила пілонів [17, с.87]. У 1907 р. посередині острова була споруджена «фортеця-мішень» з лабіринтом бліндажів. Березань у цей час використовувався як артилерійський полігон для випробування

далекобійної морської артилерії [5, с.55]. На початку Другої світової війни на острові знаходилася 85-а зенітна батарея Очаківського укріпленого сектора берегової оборони Одеської військово-морської бази. Вона прикривала підступи до порту та міста Очакова з боку моря, виконувала функцію протиповітряної оборони судів і кораблів, що входили та виходили у Дніпро-Бузький лиман, а також підтримувала своїм вогнем льотчиків, котрі обороняли Очаків з повітря [5, с.518].

Історія острова вражає своєю багатогранністю. Вже понад століття Березань досліджується археологами, які присвячують цій нелегкій справі значну частину свого життя (іл. №2). Першим дослідником острова був академік Келер, який на початку XIX ст. обстежив територію Березані та знайшов архітектурні залишки, уламки посуду та виявив три написи, найвірогідніше, давньогрецькі декрети [27, с.63-176]. Пізніше, у середині XIX ст. на острів упевнено ступила нога графа О.С. Уварова. Археолог відзначив наявність на поверхні землі численних фрагментів червоноглиняних грецьких амфор, уламків мармуру та зеленого каміння. Він зробив план Березані, позначивши на ньому турецькі укріплення, будівельні залишки, шість курганів і дві криниці [21, с.56-61].

У 1884 р. за наказом комісії VI Археологічного з'їзду на острові були проведені перші розкопки. Усім процесом керував Р.А. Прендель. Він заклав траншею на північній кінцівці західного узбережжя. Там археолог виявив різноманітні античні посудини, урни з горілими кістками, декілька кістяків людини. Р.А. Прендель не оминув увагою і східну частину острова, де дуже скоро було знайдено шматки міді та велику кількість ольвійських дельфінчиків [2, с.9-10].

У 90-х рр. XIX ст. на Березані почалися грабівницькі розкопки, які значно скоротили площу некрополю. Ситуація потребувала рішучих дій. Так, у 1900-1901 рр. за справу взявся представник херсонського дворянства Г.Л. Скадовський. Йому вдалося охопити розкопками площу більш ніж 1900 м² і виявити 800 поховань різних типів. Проте, слід враховувати, що

Г.Л. Скадовський не був професійним археологом, тож дані, засвідчені ним, доволі сумнівні [2, с.10].

Упродовж 1903-1909 рр. розкопки на Березані проводились під керівництвом Е.Р. фон Штерна. Археолог визначив два періоди заселення острова: перший – II пол. VI ст. – поч. V ст. до н.е. і другий – з II ст. до н.е. Крім того, Штерн засвідчує, що у римський час Березань трансформується у святилище Ахілла та фактично завершує своє існування як повноцінне поселення [22, с.97-100; 23, с.68-71; 24, с.105-117].

З 1960 по 1980 р. розкопки на острові проводяться Березанським загonom Ольвійської археологічної експедиції Інституту археології АН УРСР під керівництвом В.В. Лапіна у співпраці з Одеським державним археологічним музеєм. Ґрунтовні дослідження дали змогу виявити тісні торгівельні зв'язки Борисфена з Родосом, Хіосом, Самосом, Коринфом та іншими середземноморськими центрами. До того ж, тепер ми маємо уявлення про розмір і характер Березанського поселення, про розвиток різноманітних ремесел: металургії, гончарства, шиття тощо [26, с.29-31].

У 1961 році до вивчення Березані приєднується експедиція Державного Ермітажу, у теперішній час – Нижньобузський загін у складі Березанської експедиції. Протягом 1973-1980 рр. під керівництвом Л.В. Копейкіної були проведені дослідження північно-західного розкопу та некрополю. Результати не змусили довго чекати. До цікавих артефактів слід віднести рідкісний кістяний скіфський псалій, знайдений у 1976 році на західному розкопі та свинцевий лист з 15 рядками тексту особистого характеру, виявлений у 1978 році. Крім того, археологи встановили протяжність некрополю: з півночі на південь – 120 м, із заходу на схід – 50 м [9, с.345-346; 10, с.263-264].

У 1982-1984 рр. на чолі експедиції Інституту археології Академії наук УРСР стає С.М. Мазараті. Жінка-археолог звернула увагу на два розкопи: північно-східний і південно-східний, який пізніше називатимуть теменосом. На першому були виявлені залишки будівель, що датуються V-IV ст. до н.е., а в одній із господарських ям

знайдено свинцеву пластинку із прокресленим написом на зовнішньому боці. Що стосується південно-східного розкопу, то там досліджували напівземлянки, господарські ями та кам'яний вівтар округлої форми, що відноситься до II пол. VI ст. до н.е. [14, с.265; 15, с.289-290].

З 1988 р. дослідження на ділянці «Т» (Теменос) продовжує В.В. Назаров. На місці виявленого раніше вівтаря, археолог знайшов кладки стін огорожі та залишки храму. Крім того, він заклав розвідувальний розкоп на ділянці «ПБ» (Південна батарея), де розташовувались турецькі земляні фортифікаційні споруди XVIII-XIX ст. [20, с.171-176].

У 2004 р. Березанську експедицію очолює В.В. Крутілов. Особливу увагу археолог приділяв ділянці «Т», де незабаром були знайдені архітектурні залишки кін. VI – поч. V ст. до н.е., які склалися з напівземлянок, господарських ям, залишків теменосу та залізнообробного приміщення із сирцевої цегли [11, с.249-250].

Польовий сезон 2006 р. воістину став особливим, адже до острова прибула перша хвиля студентів-практикантів з Миколаєва, які були готові до нелегких умов праці та прагнули навчитися археологічній майстерності у фахівців. Недарма кажуть: «Лінь – двигун прогресу», саме з таким девізом були розпочаті розкопки на ділянці «ГШ» (Граб'їжницький шурф). У культурному шарі, який датується поч. V ст. до н.е., була виявлена масивна кладка та господарська яма, зустрічались численні кістки зі слідами обробки. Археологи висловили припущення, що у цій частині острова перебувала косторізна майстерня, яка спеціалізувалася на виробництві накладок для ножів [12, с.175].

У 2007 р. силами волонтерів і студентів з Миколаєва роботи на ділянці ГШ були продовжені. Територія Березанського поселення у період міжсезоння дуже сильно постраждала від рук чорних археологів. У процесі роботи експедиції були відкриті шари, які відносяться до VI-V ст. до н.е. Там містилась велика кількість оброблених кісток тварин, серед яких дві накладки для ножів. Також слід відзначити досліджене

середньовічне поховання, що прорізає античний культурний шар [12, с.175].

У ході польового сезону 2008 р. до південно-східного кута розкопу була зроблена прирізка розмірами 3,0 м (захід-схід) × 5,0 м (північ-південь), де були виявлені три кладки V ст. до н.е. і землянка середини – II пол. VI ст. до н.е. Велика кількість оброблених кісток дозволяє підтвердити висловлене по результатам робіт 2006 року припущення, що у районі ГШ перебувала косторізна майстерня. Імовірно, вона існувала під час пізнього будівельного періоду Березанського поселення (поч. – I чверть V ст. до н.е.) та була зруйнована діяльністю нового та новітнього часу [12, с.175-176].

Під час польового сезону 2009 року на прирізці у північно-західному куті розкопу був виявлений кут будівлі VI ст. до н.е., який йде у західний борт розкопу, а також господарська яма кінця VI ст. до н.е. [14, с.206-207].

У 2010 р. активні роботи продовжились по всій площі розкопу. Досліджувались будівельні залишки пізньоархаїчних приміщень і виявлено нові цікаві об'єкти. У північно-східній частині розкопу був знайдений частково знищений грабіжницькими перекопами шар щільного золистого ґрунту, що був насичений матеріалом I пол. VI ст. – I пол. V ст. до н.е. Вірогідно, досліджена ділянка виконувала функцію ритуального зольника. У ході зачистки серцевих і кам'яних завалів у південно-західному куті розкопу були знайдені залишки глинобитної печі округлої форми, діаметром 2,0 м, яка складалась із серцевих цеглин розмірами 0,43 × 0,35 м [14, с.207].

Основним завданням робіт польового сезону 2011 року було вивчення раніше виявлених об'єктів. У результаті частково розкрито приміщення будівельного комплексу, що датується по керамічному матеріалу кінцем VI – I чвертю V ст. до н.е. На нижньому рівні підлоги приміщення знайдено глинобитний майданчик, розташований у центральній частині житла й орієнтований по лінії південний захід-північний схід. Споруда представляє собою майданчик, що здіймається над рівнем

підлоги на 0,07 м, складається з обпаленої глини прямокутної форми. Її розміри 0,76 × 0,60 м. По периметру наявна орнаментация, зроблена плетеним шнурком по сирій глині у два рядки. Щодо функціонального призначення, ймовірно, ця споруда відігравала роль домашнього вівтаря. Під нижнім рівнем підлоги приміщення розкритий виробничий комплекс, пов'язаний із виготовленням і випалюванням керамічних виробів. Виявлена частина комплексу складає 22 ями різного характеру, а також печі для випалювання кераміки. Датується весь цей комплекс по керамічному матеріалу сер VI ст. до н.е. Дослідження цього року дали можливість археологам стверджувати про знахідку першого за всю історію вивчення Березанського поселення комплексу з виробництва місцевої кераміки сер VI ст. до н.е. А наступного року було знайдено античну гончарну піч віком приблизно 2,5 тис. років. Тепер можна впевнено стверджувати, що на Березані було налагоджене гончарне виробництво [14, с.207].

Не менш продуктивним виявився 2013 рік, який подарував археологам унікальну знахідку – християнський нагрудний хрест «енкалпійон», який було виявлено в одному із кам'яних закладів. Датується енкалпійон XII ст., візантійського типу, часом найвищого розвитку Київської Русі. Аналогічні хрести робили із бронзових сплавів у вигляді шкатулок і носили на грудях поверх одягу. Це перша знахідка за весь період дослідження Березані, яка фактично підтверджує присутність на острові християн [7].

У 2014 р. було досліджено житловий квартал, що датується архаїчним часом (VI-IV ст. до н.е.), а також відкриті середньовічні поховання XI-XII століть н.е. [22].

Польовий сезон 2015 р. тільки-но закінчився і теж дав археологам багато нового та цікавого матеріалу.

Березань і досі приховує безліч таємниць. Такий невеликий острів, але з якою багатою історією! Чимало ентузіастів із року в рік повертаються сюди аби розкрити нові загадки, дізнатися щось цікаве про побут,

звички та світогляд стародавніх мешканців. Практика на Березані – це чудова нагода для студентів пізнати дух експедиційної праці, поспілкуватись із фахівцями археологічної науки та розширити власний кругозір. Під час археологічних розкопок історія буквально оживає на наших очах, і так приємно розуміти, що саме ти доклав до цього свою руку.

Миколаївські студенти гідно продовжують роботу своїх наставників. Під час проходження археологічної практики, вони отримують навички розвідувальних робіт, знайомляться з методикою археологічного дослідження та камеральної обробки вилученого матеріалу. Багатьох людей захопила польова романтика: намети, багаття, дружня атмосфера, і вони з року в рік повертаються на острів за новими враженнями та цікавими знахідками. Миколаївські студенти, без сумніву, зробили значний внесок у дослідження Березанського полісу та території острова, яка була заселена після греків.

Подальше проходження археологічних практик у складі Березанської експедиції допоможуть майбутнім історикам ставати гідними професіоналами своєї справи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Большая энциклопедия [в 68 т.] – М.: ТЕРРА, 2006. – Т. 5. – 592 с.
2. Борисфен-Березань. Начало античной эпохи в Северном Причерноморье. Каталог выставки. – С-Пб., 2005. – 151 с.
3. Винокур І.С. Археологія України: Навч. посібник / І. Винокур, Д. Телегін. – К.: Вища шк., 1994. – 318 с.
4. Від учительського інституту до національного університету / Будак В.Д., Ситченко А.Л., Старовайт Л.В., Хаєцький О.П., Олексюк О.Є. – М.: Іліон, 2013. – 124 с.
5. Гордієнко Л. Археологічні дослідження на острові Березань / Л. Гордієнко // Зб. матер. міжнар. студ. арх. конф. «Археологічні дослідження в Україні: Здобутки і перспективи» / ред. кол. Баженов Л.В., Винокур І.С., Копилов С.А., Завальнюк О.М., Петров М.Б., Рибак І.В., Баженов О.Л., Гуцал В.А., Мегей В.П. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2006. – 156 с.
6. Закон України «Про вищу освіту»: за станом на 20 січ. 2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2015. – 100 с. – (Бібліотека офіційних видань).
7. Івашко О. «Археологія: знахідка року – нагрудний хрест з острова Березань» / О. Івашко //

Урядовий кур'єр: газета центр. орг. викон. влади України. – 2013.

8. Ковалевский Ф.М. Остров Березань. Военно-исторический очерк. / Ф.М. Ковалевский. – О.: Экономическая типография и литография, 1904. – 52 с. (Записки Одесского общества истории и древностей) (Отд. 4. Протоколы 361 заседания; т.26).
9. Копейкина Л.В. Раскопки Березанского поселения / Л.В. Копейкина // Археологические открытия 1975 года. – М.: Наука, 1976. – 335 с.
10. Копейкина Л.В. Результаты работ Березанской экспедиции / Л.В. Копейкина // Археологические открытия 1980 года. – М.: Наука, 1981. – 265 с.
11. Крутилов В.В. Раскопки на о. Березань (участок «Т») в 2005 г. / В.В. Крутилов // Археологічні дослідження в Україні 2004-2005 рр.: збір. наук. праць / за ред. Н.О. Гаврилюк. – К.: Дике Поле, 2006. – 540 с.
12. Крутилов В.В. Раскопки античного поселения на о-ве Березань (Участок ГШ) в 2007-2008 гг. / В.В. Крутилов, А.И. Смирнов // Археологічні дослідження в Україні: збір. наук. праць / за ред. Д.Н. Козак. – К.: 2009. – 332 с.
13. Крутилов В.В. Раскопки античного поселения на о. Березань (Участок ГШ) / В.В. Крутилов, А.И. Смирнов, Д.В. Бондаренко // Археологічні дослідження в Україні-2010: збір. наук. праць. – К.-Полтава, 2011. – 400 с.
14. Мазарати С.Н. Исследования на о. Березань / С.Н. Мазарати // Археологические открытия 1984 г. – М.: Наука, 1986. – 320 с.
15. Мазарати С.Н. Раскопки древнегреческого поселения на о-ве Березань / С.Н. Мазарати // Археологические открытия 1982 года. – М.: Наука, 1984. – 290 с.
16. Малий словник історії України / відпов. ред. Смолій В.А. – К.: Либідь, 1997. – 464 с.
17. Мельников Р.М. Крейсер «Очаков» / Р.М. Мельников. – Л.: Судостроение, 1986. – 256 с. – (Боевые корабли мира)
18. Навчально-науковий інститут історії та права (1974-2012 рр.) Присвячується 100-річчю з дня заснування МНУ ім. В.О. Сухомлинського / Будак В.Д., Шитюк М.М., Білюк О.В., Гребенников Ю.С., Гузенко Ю.І., Ніколаєнко Н.О., Старєва А.М., Федьков І.І., Хаєцький О.П., Черних А.Г., Шкварець В.П., Шкляж Й.М. – М.: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2011. – 450 с.
19. Назаров В.В. Некоторые итоги археологических исследований Березанского поселения (1984-1999 гг.) / В.В. Назаров // Материалы Березанской (Нижебугской) античной археологической экспедиции. – СПб.: Издательство Государственного Эрмитажа, 2006. – 230 с. (Т.1).
20. Смирнов А.И. Археологические исследования Института истории и права на острове Березань / А.И. Смирнов [Электронный ресурс] // Миколаївщина і Північне Причорномор'я: історія і сучасність (1934-2012). До 75-річчя утворення Миколаївської області: матеріали Всеук.наук. конф. / гол. орг. ком. Рижков С.С.– Миколаїв, 2012. – Режим доступу: <http://conference.nuos.edu.ua/catalog/lectureDetail?conferenceId=12058&lectureId=16686>

21. Фабрициус И.В. Археологическая карта Причерноморья Украинской ССР / И.В. Фабрициус. – К.: Издательство АНУССР, 1951. – 150 с. (Вып. 5).

22. Христова Н. Есть результаты раскопок и, возможно, даже сенсация / Н. Христова // Вечерний Николаев. – 2014. – 16 августа.

23. Штерн фон Э.Р. О пробных раскопках на острове Березани / Э.Р. фон Штерн // Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. – О.: Экономическая типография и литография, 1904. – 126 с. (Т. XXV).

24. Штерн фон Э.Р. Отчет о раскопках ординарного профессора Э. фон Штерна на о. Березани в 1905 году / Э.Р. фон Штерн // Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. – О.: Экономическая типография и литография, 1907. – 185 с. (Т. XXVII).

25. Штерн фон Э.Р. Раскопки на острове Березани / Э.Р. фон Штерн // Отчет Императорской Археологической комиссии за 1909-1910 г. – СПб.: 1913. – 289 с.

26. Яровая Е.Ф. Раскопки на острове Березань в 1960 году / Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях Одесского государственного университета им. И.И. Мечникова и Одесского государственного археологического музея. – О., 1961. – 136 с.

27. Ястребов В.Н. Опыт топографического обозрения древностей Херсонской губернии / В.Н. Ястребов // Записки императорского Одесского общества истории и древностей. – О.: Энциклопедическая типография и литография, 1894. – 176 с. – (Т. XVII).

Смирнов Александр, Волкова Кристина *До десятиріччя проходження археологічної практики студентів МНУ імені В.О. Сухомлинського на о. Березань*

У роботі розглянуто історію та археологічні дослідження на острові Березань. Автори розглядають внесок науковців та студентів-практикантів Миколаївського Навчально-наукового інституту історії, політології та права в дослідженні поселення та некрополю за останнє десятиріччя в контексті історичної реконструкції життя як грецького так і негрецького населення острова у різні епохи.

Ключові слова: *острів Березань, археологічна практика, студенти*

Смирнов Александр, Волкова Кристина *К десятилетию прохождения археологической практики студентов ННУ имени В.А. Сухомлинского на о. Березань*

В работе рассмотрена история и археологические исследования на острове Березань. Авторы рассматривают вклад ученых и студентов-практикантов Николаевского Учебно-научного института истории, политологии и права в исследовании поселения и некрополя за последнее десятилетие в контексте исторической реконструкции жизни как греческого так и негреческого населения острова в разные эпохи.

Ключевые слова: *остров Березань, археологическая практика, студенты*

Smyrnov Olexander, Volkova Kristina *For the tenth anniversary of archaeological practice students MDU V.O. Sukhomlynsky on the island of Berezan*

This article examines the history and archaeological research on the island of Berezan. The authors examine the contribution of scholars and students interns Mykolaiv educational institute of history, political science and law in the study of settlements and necropolis in the last decade in the context of historical reconstruction of life as Greek and non-Greek population so the island at different times.

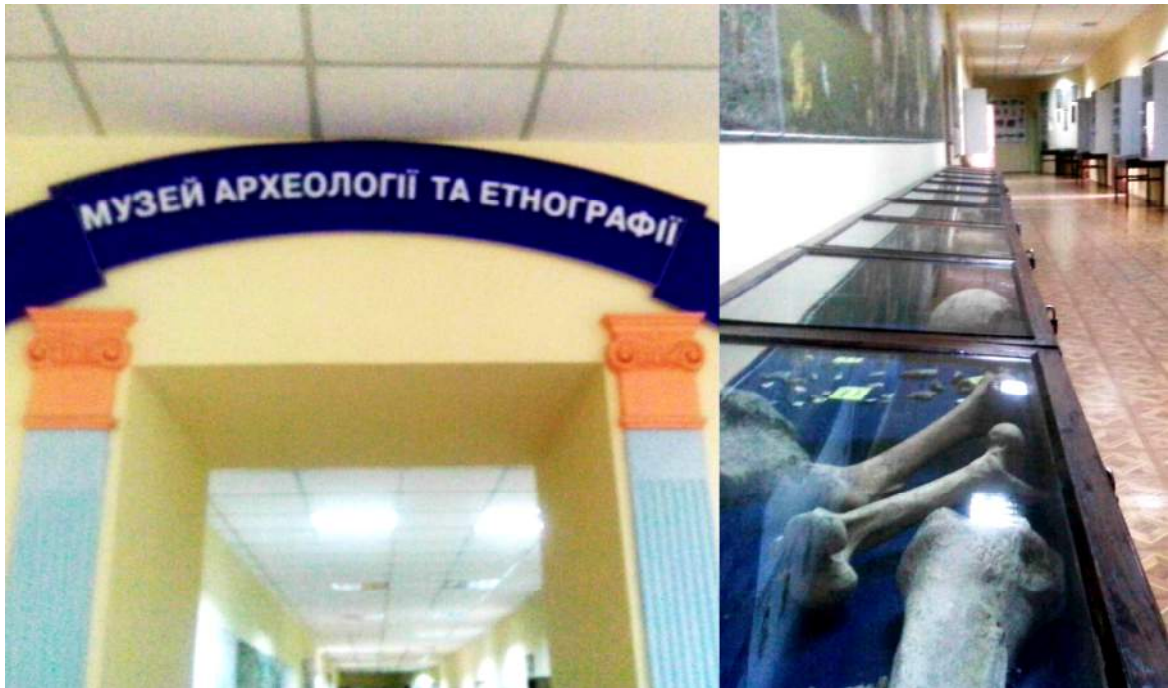
Key words: *Berezan Island, archaeological practice, students*

Рецензенти:

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Гребенников Ю.С., к.і.н., доцент

Надійшла до редакції 01.09.2015 р.

Над створенням музею працювали:

Горбенко К.В.

Хаєцький О.П.

Смирнов О.І.

Хрящевська Л.М.

Філатов Д.М.

Щербакова О.М.

Смирнов Л.І.

Олейніченко Є.В.

Рубченко Є.Ю.

Козленко Р.

Бондаренко Д.

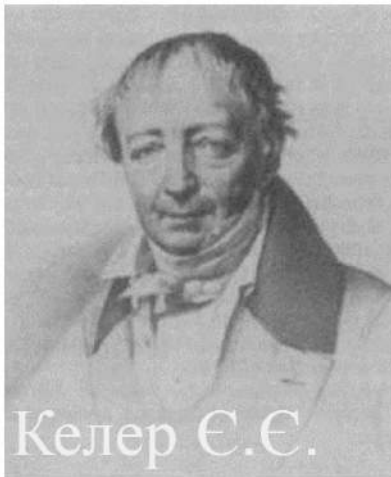
Бойко І.

Грищенко В.

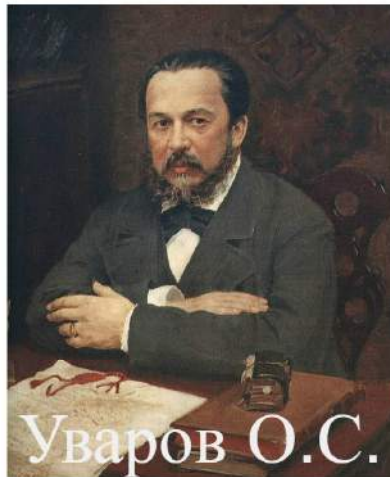
Софієнко І.

Петухов В.

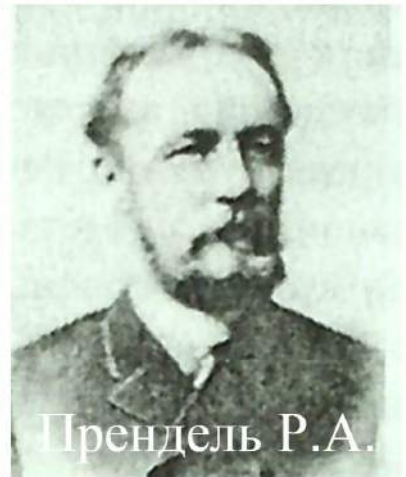
Іл. №1. Музей археології та етнографії у Навчально-науковому інституті історії, політології та права.

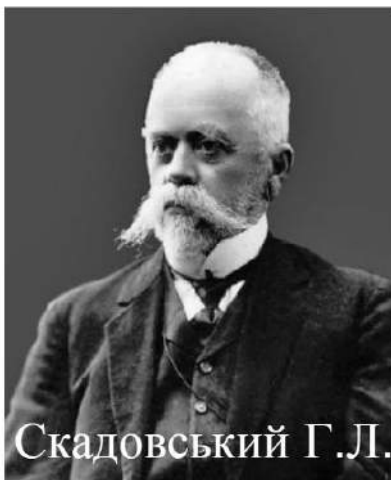
Келер Є.Є.

Уваров О.С.

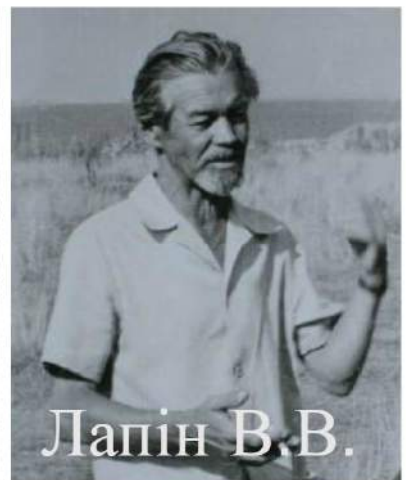
Прендель Р.А.

Скадовський Г.Л.

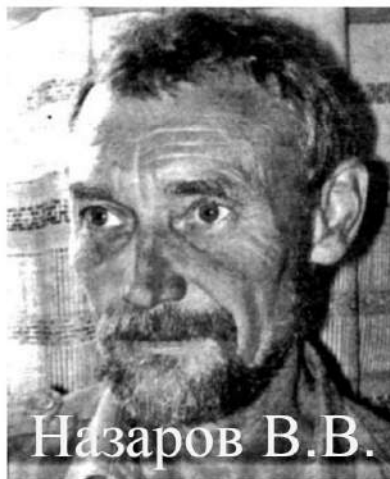
Е.Р. фон Штерн

Лапін В.В.

Копейкіна Л.В.

Назаров В.В.

Крутілов В.В.

Іл. №2. Дослідники острова Березань.